

Міністерство освіти та науки України
Національний університет «Одеська політехніка»
Кафедра філософії, історії та політології

О.І. Афанасьєв, В.Ю. Жарких

**Методичні рекомендації для самостійної роботи
по курсу
«Філософія та методологія наукових досліджень»**

Рівень вищої освіти – третій (освітньо-науковий) рівень

Затверджено
на засіданні кафедри філософії, історії та
політології.

Протокол № 1 від 26.08.2026 р.

Одеса 2026

Методичні рекомендації для самостійної роботи по курсу «Філософія та методологія наукових досліджень». Для аспірантів всіх спеціальностей /авт.: О.І. Афанасьєв, В.Ю. Жарких. – Одеса, 2026. – 16 с.

Автори : О.І. Афанасьєв, В.Ю. Жарких

Це видання призначено аспірантам для самостійної роботи та підготовки до іспиту з курсу «Філософія та методологія наукових досліджень». Методичні рекомендації допоможуть аспірантам організувати свою роботу з літературою за темами, які дозволять сформувати розуміння механізмів мислення та процесу пізнання в історії філософського та наукового осмислення дійсності. Формування навиків рефлексії щодо змісту думки та форм її виразу є необхідним інструментом професійного та дослідницького росту.

ЗМІСТ

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ	4
2. ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ.....	7
3. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ЗАСВОЄННЯ	9
4. ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЕКЗАМЕНУ	10
5. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	14

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ, ЇЇ МІСЦЕ І ЗНАЧЕННЯ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Мета вивчення дисципліни – познайомити аспіранта з філософсько-методологічними засадами розвитку наукового знання і фундаментальних методів та принципів організації наукової роботи, які відкривають дорогу до пошуків рішення різноманітних наукових задач, і дозволяють усвідомити місце конкретного наукового дослідження в системі наукового знання та його соціальне значення.

Задачі вивчення дисципліни: 1) ознайомлення з особливостями філософії та методології як невід'ємних складових науки загалом і кожної наукової дисципліни зокрема та фундаменту наукового світогляду кожного науковця; 2) усвідомлення основних етичних складових науки та етичних норм наукової діяльності; 3) розуміння фундаментальних філософсько-методологічних проблем наукового пізнання, основних моделей структури та розвитку наукового знання; 4) усвідомлення філософсько-методологічних засад творчих процесів у науковій діяльності.

Дисципліна базується на знаннях, що отримані на етапі навчання на ступені бакалавра та магістра з фундаментальних природничо-наукових, технічних та економічних дисциплін, а також на знаннях, які отримані в курсах філософії, логіки, культурології та інших загальноосвітніх учбових предметів. В свою чергу, знання, які одержані аспірантом з курсу філософії та методології наукових досліджень, розглядаються як фундаментальні в процесі організації роботи над дисертацією, а також в наступній професійній діяльності.

Дисципліна має націлити майбутніх вчених на творче застосування отриманих знань у їх практичній діяльності.

Під час аудиторних занять, індивідуальної навчально-дослідної та самостійної роботи аспіранти набувають таких здатностей:

- Здатність сформулювати філософсько-методологічні підстави наукового світогляду

- Здатність оцінити етичні проблеми, що виникають в науковому дослідженні
- Здатність охарактеризувати філософсько-методологічні особливості наукового дослідження
- Здатність виявити філософсько-методологічні проблеми наукової творчості.

Вони втілюються у **результати навчання:**

- Вміти описувати основні види наукового обґрунтування.
- Вміти розрізняти філософську та наукову інформацію. Вміти визначати особливості творчого підходу в обробці наукової інформації.
- Вміти розрізняти теоретичні та емпіричні рівні науки. Знати основні філософсько-методологічні проблеми наукової творчості.
- Розуміти теоретичні та практичні проблеми, історію розвитку та сучасний стан наукових знань. Вміти охарактеризувати особливості сучасної науки.
- Вміти описати основні методологічні причини непорозуміння серед дослідників.
- Вміти давати етичну оцінку поведінці колег та власним вчинкам.
- Вміти сформулювати основні етичні вимоги до професійної наукової діяльності.
- Володіти загальнонауковими філософськими знаннями, необхідними для формулювання наукового світогляду, професійної етики, та культурного кругозору. Вміти сформулювати основні етичні проблеми сучасної науки.
- Вміти описати зв'язок експерименту з іншими складовими наукового дослідження.
- Вміти розрізняти наукову інформацію і наукове знання.
- Знати основні філософсько-методологічні проблеми наукового дослідження
- Вміти описувати ознаки наукового і ненаукового знання. Вміти розрізняти види наукових описів та пояснень.
- Вміти охарактеризувати основні етапи розвитку науки.
- Вміти виділяти елементи творчості в науковому дослідженні (РНЗ).

- Знати основні філософсько-методологічні проблеми наукової творчості.
- Вміти розрізняти парадигмальні та новаторські елементи наукової роботи.
- Вміти визначати шляхи та засоби індивідуального творчого розвитку.
- Розуміти зв'язок наукової творчості та гуманізму.

Ці знання і вміння відповідають спеціальним результатам навчання відповідних освітніх програм

Завершується вивчення навчальної дисципліни «Філософія та методологія наукових досліджень» іспитом.

2. ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

з дисципліни «Філософія та методологія наукових досліджень»

практичні заняття, годин – 14

Обсяг в годинах	Назва та стислий зміст практичного заняття	Мета роботи
Змістовий модуль 1. Філософські та етичні основи наукової діяльності		
2	Заняття 1. Філософія. Методологія. Наука. 1. Єдність та відмінність філософії та науки. 2. Філософсько-методологічне осмислення науки.	Знати специфічні відмінності науки. Вміти розрізняти філософське та наукове знання. Навчитися розпізнавати філософсько-методологічні проблеми науки.
2	Заняття 2. Еволюція науки. 1. Історичні передумови науки. 2. Особливості галілейвської науки.	Знати основні наукові досягнення античності, середньовіччя, Відродження. Вміти охарактеризувати ознаки класичної науки. Знати основні досягнення неklasичної науки.
2	Заняття 3. Сучасна наука і суспільство. 1. Ідеали і норми сучасної науки. 2. Наука як феномен та антипод культури.	Вміти описати ідеали і норми науки. Розуміти місце науки в культурі Вміти розрізняти сцієнтистські та антисцієнтистські концепції.
2	Заняття 4. Морально-етичні норми і цінності науки. 1. Етичні проблеми сучасної науки. 2. Морально-етичні вимоги до наукового дослідження.	Знати основні етичні проблеми сучасної науки. Вміти сформулювати етичний кодекс вченого.
Змістовий модуль 2. Філософсько-методологічні аспекти наукового пошуку та творчості		
2	Заняття 5. Філософсько-методологічні аспекти структури та динаміки наукового знання.	Вміти описати різницю між науковим та позанауковим знанням.

	1. Особливості наукового знання. 2. Способи організації та розвитку наукового знання. 3. Основні розумові процедури наукового дослідження.	Знати основні загальнонаукові засоби організації наукового знання. Вміти розрізняти методичні та методологічні аспекти наукового дослідження. Знати основні розумові процедури та розуміти їх значення у науковому дослідженні.
2	Заняття 6. Філософсько-методологічні проблеми наукової творчості. 1. Особливості наукової творчості. 2. Гуманістичні засади наукової творчості.	Знати відмінність наукової творчості від інших видів творчості. Розуміти гуманістичні межі наукової творчості.
2	Заняття 7. Філософсько-методологічний вимір наукової інформації. 1. Роль і значення наукової інформації в сучасній науці. 2. Норми достовірності і надійності наукової інформації.	Знати відмінність наукової інформації від інших видів інформації. Розуміти значення наукової інформації в науковому дослідженні. Вміти описати норми достовірності і надійності інформації.

3. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ЗАСВОЄННЯ

№	Назва тем для самостійного засвоєння	Кількість годин
1	Форми взаємозв'язку науки з ідеологією і політикою. Проблема ідеологізованої науки.	2
2	Наука й економіка. Наука і влада. Наука і церква.	2
3	Формування наукових співтовариств у Європі. Їх роль у розвитку науки.	2
4	Формування механістичної картини світу, її значення у розвитку науки. Лапласівський детермінізм.	2
5	Поняття порядку і хаосу у сучасній науці. Синергетика. Сучасні уявлення про детермінізм.	
6	Типи раціональності. Поняття наукової раціональності.	2
7	Гуманізація та гуманітаризація науки у сучасних умовах.	3
8	Нормування наукової діяльності. Оцінка і добір наукових досягнень.	2
9	Знання як цінність, засіб і мета пізнання. Проблема «паранормальної» науки.	2
10	Соціокультурні детермінанти трансформації наукових знань. Внутрішні і зовнішні фактори зміни знань.	2
11	Філософія науки Т. Куна. Наукові революції і нормальна наука.	2
12	Наукова школа і розвиток наукового знання. Авторитет у науці.	2
13	Поняття цінності. Наукові цінності. Ціннісні орієнтації в науковому дослідженні	2
14	Структура наукової теорії. Види теорій. Наукова теорія та інтертеорія.	3
Разом		30

4.ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЕКЗАМЕНУ З КУРСУ «ФІЛОСОФІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

1. Єдність та відмінність філософії та науки.
2. Наука як об'єкт філософії та методології.
3. Сучасні філософські напрямки про методологічні проблеми науки.
4. Сцієнтистські та антисцієнтистські тенденції у сучасній філософії науки.
5. Наука як виробництво нових знань. Класифікація наук.
6. Наука і глобальні проблеми людства.
7. Типи світогляду. Поняття наукового світогляду.
8. Філософсько-методологічні складові наукового світогляду.
9. Місце науки в культурі і суспільстві.
10. Наука та ідеологія. Проблема ідеологізованої науки.
11. Основні компоненти та ознаки науки.
12. Проблема початку науки і її періодизації.
13. Елементи науковості в античності, середньовіччі, в епоху Відродження.
14. Поняття аристотелівської та галілеївської науки.
15. Етапи розвитку європейської науки.
16. Основні ознаки класичного типу знання і класичної науки.
17. Наукова революція на межі XIX–XX ст. та її роль в розвитку науки.
18. Основні моделі розвитку наукового знання.
19. Методологічні особливості некласичної науки.
20. Дисциплінарність, міждисциплінарність, трансдисциплінарність у сучасній науці.
21. Проблема детермінізму та його сучасне розуміння.
22. Поняття порядку і хаосу у сучасній науці. Синергетика.
23. Поняття засад (підстав) науки, їхня роль у науковому дослідженні.
24. Форми та рівні ідеалів та норм науки.
25. Наукова картина світу і її роль у науковому дослідженні.

26. Філософські засади науки.
27. Наука як соціальний інститут. Наука і держава.
28. Наука, техніка, технологія, виробництво.
29. Наука як професія. Оцінка і добір наукових досягнень.
30. Поняття наукового співтовариства. Роль наукового співтовариства у розвитку науки.
31. Світогляд вченого і проблема етосу науки.
32. Етичні заборони в науці. Кодекс професійної чесності вчених.
33. Свобода наукової творчості і соціальна відповідальність вчених.
34. Історична динаміка етичних настанов. Етичні норми і цінності сучасної науки.
35. Основні теми сучасних етичних дискусій у науці.
36. Внутрішня і зовнішня оцінка наукових результатів. Етичні проблеми експертної оцінки.
37. Феномен псевдо- і паранауки.
38. Наукова мова і проблема порозуміння вчених.
39. Філософські та методологічні аспекти наукового дослідження.
40. Порівняльна характеристика емпіричного та теоретичного знання.
41. Науковий факт і наукова проблема. Види проблем.
42. Наукова гіпотеза. Верифікація та фальсифікація гіпотез.
43. Наукова теорія і її структура. Види теорій.
44. Філософсько-методологічні проблеми верифікації та фальсифікації гіпотез.
Принцип фаллібілізму.
45. Науковий експеримент та його місце серед інших складових наукового дослідження.
46. Науковий закон, види законів. Закон, норма, правило.
47. Наукове знання, його основні ознаки.
48. Поняття істини в науці. Концепції істини та її критерію.

49. Проблема обґрунтування наукового знання. Емпіризм, раціоналізм, прагматизм.
50. Проблема неявного знання. Роль особистісного знання в науковому дослідженні.
51. Соціокультурні детермінанти трансформації наукових знань.
52. Поняття методології наукового дослідження. Методологія і методика.
53. Поняття наукового методу. Класифікації методів. Специфіка використання методів у природних, технічних і гуманітарних науках.
54. Філософсько-методологічний зміст наукових законів та понять.
55. Загальна характеристика філософсько-методологічних проблем наукової творчості.
56. Поняття творчості. Традиції і новаторство в науці.
57. Проблема межі творчості. Творчість, гуманізм і раціональність.
58. Гуманізація та гуманітаризація науки у сучасних умовах.
59. Концепція росту наукового знання Карла Поппера.
60. Поняття наукової парадигми. Наукові революції і нормальна наука.
61. Еволюційні моделі науки. Дослідницька програма як методологічна категорія.
62. Методологічний анархізм і плюралізм.
63. Наукова школа і розвиток наукового знання. Авторитет у науці.
64. Науковий опис як функція науки. Принципи додатковості і відповідності.
65. Пояснення в структурі наукової творчості. Види наукових пояснень. Пояснення і передбачення.
66. Розуміння в науці як результат і процес. Розуміння та інтерпретація наукових текстів.
67. Типи раціональності. Поняття наукової раціональності.
68. Поняття цінності. Наукові цінності. Ціннісні орієнтації в науковому дослідженні
69. Основні ознаки науково-технічного знання.

- 70. Основні ознаки гуманітарного знання.
- 71. Наукове та позанаукове знання. Проблема демаркації.
- 72. Професіоналізм та аматорство в науці.
- 73. Поняття філософії техніки. Еволюція поняття «техніка».
- 74. Основні форми зв'язку науки та техніки.
- 75. Техніка як філософсько-антропологічна проблема.

5.РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

5.1. Основна література

1. Афанасьєв О. І., Жарких В. Ю. Філософія та методологія наукових досліджень : підручник (для аспірантів) Нац. ун-т "Одеська політехніка". Одеса, 2026
2. Афанасьєв О.І., Жарких В. Ю. Конспект лекцій з курсу «Філософія та методологія наукових досліджень» для аспірантів, Одеса: ОНПУ, 2026
3. Afanasiev O.I., Zharkyykh V.Y. Philosophy and methodology of scientific research (textbook for graduate students). Odessa, NUOP. 2026
4. Afanasiev O.I., Zharkyykh V.Y. Philosophy and methodology of scientific research (lecture notes for graduate students). 2026
5. Добронравова І. С. Філософія науки. Підручник для аспірантів. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/PhN/zmist.htm>
6. Ковтун Н. Методологія наукових досліджень. Житомир, 2024. 130 с.

5.2. Додаткова література

- 1) Ковтун Н. Філософія науки. Методичні рекомендації до практичних занять. Житомир: Видавництво ЖДУ, 2026. 24 с.
<https://eprints.zu.edu.ua/47255/1/1.pdf> Філософія та методологія науки: методичні вказівки до організації самостійної роботи. Мукачево: МДУ, 2022. 28 с.
- 2) Методологія наукових досліджень: навчальний посібник / за ред. В. П. Горина. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2023. 170 с
- 3) Максютя М.Є., Соколова О.М., Філософія науки: гуманітарно-педагогічний синтез. Монографія. Київ: Гельветика, 2023. 316 с.
- 4) Філософія науки : курс лекцій для здобувачів третього (доктор філософії) рівня вищої освіти / уклад. : Н. В. Мірошкіна, Г. Ю. Суріна. Миколаїв : МНАУ, 2024. 101 с.
- 5) Галіченко М. В., Поліщук І. Є. Хрестоматія з історії та філософії науки. Херсон, 2018. 158 с.
- 6) Данильян О., Дзьобань О. Методологія наукових досліджень. Підручник. Київ: Вид. Право. 2019. 368с.
- 7) Добронравова І.С., Сидоренко Л.І., Чуйко В.Л. Філософія науки. Підручник. Київ: ВПК «Київський університет», 2018, 255 с.
- 8) Кун Т. Структура наукових революцій. Київ: Port-Royal, 2001. 228 с.
- 9) Навчальний посібник з курсу «Філософія науки» / Стежко З.В. Кропивницький: ЦНТУ, 2020. 93 с.
- 10) Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки: підручник. Львів, ЛНУ ім. Івана Франка, 2018, 364 с.

5.3. Інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
2. Національна парламентська бібліотека України. URL: <http://nplu.org/>
3. Бібліотека Інституту філософії ім. Г. Сковороди. URL: <http://w.w.w.filosof.com/ua/> –
4. Бібліотека ім. Максимовича, Київського національного університету. URL: <http://lib-gw.univ.kiev.ua/>
5. Українська електронна бібліотека. URL: <http://w.w.w.biblioteka.org.ua>
6. Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького. URL: <http://www.odnb.odessa.ua/>
7. Бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова . URL: <http://lib.onu.edu.ua/>
8. Електронна бібліотека ОНПУ. URL: <http://library.opu.ua>
9. Підручник. URL: и <http://pidruchniki.com.ua/>

5.4. Наукові часописи з філософії (Електронні зразки усіх випусків)

1. Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури
Збірник наукових праць (філософські науки, мистецтвознавство, культурологія)
2. "Філософія. Політологія" – наукове видання КНУ
3. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія
4. Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут": Філософія. Психологія. Педагогіка
5. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія
6. Вісник Одеського національного університету. Філософія
7. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди "Філософія"
8. Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди": Науково-теоретичний збірник. Педагогіка. Психологія. Філософія
9. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія
10. Інтегративна антропологія (міжнародний медико-філософський журнал)
11. Історія. Філософія. Релігієзнавство
12. Мультиверсум. Філософський альманах
13. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія. Науковий вісник Національного університету

біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія

14. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія

15. Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія

16. Науково-практичний філософський журнал “Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація”

17. Практична філософія

18. "Університет" науковий історико-філософський журнал

19. "Філософія. Політологія" – наукове видання КНУ

20. Філософія і соціологія в контексті сучасної культури

21. Філософія. Культура. Життя

22. Філософія науки: традиція та інновації

23. Філософія освіти

24. Філософська думка

25. Філософські дослідження

26. Філософські обрії

27. Філософські проблеми гуманітарних наук

28. Філософські проблеми освіти

29. Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології

30. Філософія і гуманізм. Наукове видання

5.5. Сайти філософських організацій, закладів, кафедр (Електронні адреси ресурсів)

1. Інститут філософії НАН України

2. Філософія в Україні

3. Кафедра філософії КУ імені Бориса Грінченка

4. Кафедра філософії КНУ ім. Т. Шевченка

5. Кафедри історії філософії філософського факультету КНУ ім. Т. Шевченка

6. Кафедра філософії НПУ ім. М. Драгоманова

7. Кафедра філософії НАУ (Київ)

8. Кафедра філософії Львівського національного університету ім. І. Франка

9. Кафедра філософії Одеського національного університету ім. І. Мечникова.